

не только развитию изобразительных умений и навыков, но и выражать своё отношение к народу, к белорусской культуре и воспитывать уважительное отношение к жизни. В целях достижения наибольшего результата в вопросах патриотического воспитания, необходимо объединиться в работе с воспитателями дошкольного образования и семьёй. Так как патриотическое воспитание должно иметь комплексный характер, а не ограничиваться воспитательным процессом на занятиях в учреждении дошкольного образования. Как уже сказано выше, патриотическое воспитание — это процесс, имеющий комплексный характер, в ходе которого применяются разнообразные средства и формы работы с детьми. При этом одним из наиболее действенных направлений является применение средств изобразительного искусства.

Список цитируемых источников

1. Козлова, С. А. Воспитание патриотических чувств. Воспитание нравственных чувств у старших дошкольников / С. А. Козлова ; под ред. А. М. Виноградовой. — М. : Просвещение, 2001. — 160 с.
2. Типовая программа дополнительного образования детей и молодёжи художественного профиля [Электронный ресурс] : постановление М-ва образования Респ. Беларусь, 06.09.2017, № 123. — Режим доступа: https://adu.by/images/2023/dop/Tip_pr_dop_o_r_hud_prof.pdf. — Дата доступа: 10.12.2023.
3. Поздеева, Т. А. Патриотическое воспитание детей дошкольного возраста средствами изобразительного искусства / Т. А. Поздеева // Дошкольное образование: история и современность (к 80-летию со дня рождения профессора Л. А. Кандыбовича) : сб. науч. ст. — С. 182—183.

УДК 373.2

Старжынская Наталья Сцяпанавна¹, *доктар педагагічных навук, прафесар,*
Дубініна Дзіна Мікалаеўна², *кандыдат педагагічных навук, дацэнт*
Установа адукацыі «Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка»,
Мінск, Рэспубліка Беларусь, ¹natashast1@yahoo.com, ²dina-56@mail.ru

ПРАБЛЕМЫ РАЗВІЦЦЯ РАННЯГА ДВУХМОЎЯ ВА ЎСТАНОВАХ ДАШКОЛЬНАЙ АДУКАЦЫІ БЕЛАРУСІ

У артыкуле раскрываюцца асноўныя праблемы ранняга двухмоўя: узрост, з якога трэба пачынаць навучанне другой мове; суадносіны роднай і другой моў у навучальным працэсе; уплыў двухмоўя на разумовае развіццё дзяцей; праблема засваення другой мовы як сродку камунікацыі.

Ключавыя словы: развіццё беларускага маўлення; культура маўленчых зносін; дзеці дашкольнага ўзросту; двухмоўе.

Starzhinskaya Natalia Stepanovna¹, *Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Dubinina Dina Nikolaevna²,*
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor
Educational institution "Belarusian State Pedagogical University", Minsk, the Republic of Belarus,
¹natashast1@yahoo.com, ²dina-56@mail.ru

PROBLEMS OF EARLY BILINGUALISM DEVELOPMENT IN PRE-SCHOOL EDUCATION INSTITUTIONS IN BELARUS

The article reveals the main problems of early bilingualism: the age at which to start learning a second language, the age-related psychological factor that acts as the starting point of such learning; the ratio of native and second languages in the educational process; the influence of bilingualism on the mental development of children; the problem of learning a second language as a means of communication.

Key words: the development of the Belarusian language; the culture of speech communication; preschool children; bilingualism.

Уводзіны. Пытанні засваення дзецьмі дзвюх і больш моў з'яўляюцца аб'ектам увагі педагогаў, псіхолагаў, лінгвістаў. У кола асноўных тэарэтычных праблем даследчыкі ўключаюць узрост, з якога трэба пачынаць навучанне другой мове; суадносіны роднай і другой моў у навучальным працэсе; уплыў блізкароднаснага двухмоўя на разумовае развіццё дзяцей; засваенне другой мовы як сродку камунікацыі.

Асноўная частка. Першай праблемай развіцця ранняга двухмоўя з'яўляецца ўзрост дзіцяці. Аптымальны ўзрост, з якога трэба пачынаць навучанне дзяцей другой мове, вызначаецца, з аднаго боку, канцэпцыйнай менавіта «другой мовы», з якой лагічна вынікае, што дзіця перш за ўсё павінна авалодаць роднай мовай; з другога боку — неабходнасцю ўлічваць рост кагнітыўных здольнасцей, дынаміку ўзроставых магчымасцей дзіцяці ў авалоданні мовай. Усё гэта стварае даволі складаную сітуацыю, для вызначэння аптымальных тэрмінаў ўвядзення другой мовы.

Большасць замежных даследчыкаў, зыходзячы з асаблівасцей кагнітыўнай сферы дзяцей, выступае за навучанне другой мове ад самага ранняга дзяцінства (У. Вайнрайх, Э. Пулгрэм, В. Пенфілд, Л. Робертс, Э. Хаўгэн). Высокую сензітыўнасць дашкольнага ўзросту для засваення другой мовы адзначалі і такія даследчыкі, як: Ш. А. Аманашвілі, Л. С. Выгоцкі, Н. В. Імедадзе і інш. Так, Ш. А. Аманашвілі сцвярджае, што «дзіця ад нараджэння можа авалодаць любой мовай, і не адной, а дзвюма, трыма і болей, калі ў моўным асяроддзі ўзнікае жыццёвая неабходнасць у зносінах на гэтай мове» [1, с. 25—33].

Абагульненныя навуковыя дадзеныя, атрыманыя адзначанымі вышэй даследчыкамі, сведчаць, што лепшае засваенне другой мовы адбываецца менавіта ў дашкольным узросце. Гэта звязана з тым, што ў гэты перыяд для дзяцей характэрна высокая пластычнасць кары галаўнога мозгу; высокае моўнае чуццё; ўнутранае і неўсвядомленае, без валявых намаганняў, фарміраванне моўных абагульненняў; актыўная памяць, развітыя механізмы імітацыі і параўнання; ўстойлівыя вымаўленчыя навыкі; станючае стаўленне да мовы. Апошняя вельмі важна пры навучанні рускамоўных дзяцей Беларусі беларускай мове, паколькі яна з'яўляецца для іх роднай па крытэрыі ідэнтыфікацыі. З нагоды гэтага фактару Н. С. Старжынская сцвярджае, што беларускую мову ў рускамоўных установах дашкольнай адукацыі неабходна пачынаць вывучаць як мага раней, з моманту наведвання ўстановы дзіцем, шляхам інкультурацыі, г.зн. увядзення ў нацыянальна-культурны фон мовы. У гэтым выпадку маўленчыя механізмы, што фарміруюцца ў дзіцяці, «працуюць» не толькі на рускую, але і на беларускую мову і забяспечваюць нацыянальнае бачанне навакольнай рэчаіснасці. Раньне ўвядзенне беларускай мовы, засваенне якой ідзе не апасродкавана — праз рускую мову, а непасрэдна, садзейнічае фарміраванню моўна-мысліцельнай дзейнасці выхаванцаў на беларускай мове.

Праблеме засваення маленькімі дзецьмі дзвюх і болей моў прысвечаны даследаванні Ж. Ранжа, В. Леапольд, Н. В. Імедадзе і інш. У дачыненні да вывучэння адначасовага засваення дзецьмі дзвюх моў, даследчыкі сцвярджаюць, што яно адбываецца згодна з так званым прынцыпам М. Грамонта: «адна асоба — адна мова». Своеасаблівае даследаванне ў адносна адначасовага засваення дзецьмі моў у тым, што засваенне дзецьмі дзвюх моў адбывалася ў сем'ях, натуральным шляхам. Іх лінгвістычнае выхаванне ажыццяўлялася адукаванымі бацькамі (лінгвістамі, псіхолагамі), у кожным выпадку індывідуальна.

Што да ўстановы дашкольнай адукацыі, то як паказалі даследаванні (Л. Калініна і інш.), розніца паміж сямейным і грамадскім маўленчым развіццём дзяцей, якія з маленства выхоўваюцца у сітуацыі: «адна асоба — адна мова», заключаецца ў некалькі больш працяглым затрыманні дзяцей на стадыі змешанага маўлення.

Паколькі выхаванцы часцей за ўсё пачынаюць наведваць установу дашкольнай адукацыі не раней двух-трох гадоў, нам асабліва важнымі ўяўляюцца даследаванні па праблеме паслядоўнага авалодання дзвюма мовамі ў дашкольным узросце (А. М. Шахнаровіч, А. І. Негнявіцкая, К. Ю. Пратасавы і інш.). Навукоўцы адзначаюць, што выхаванцы лягчэй і хутчэй авалодваюць другой мовай пры ўвядзенні яе ў канцы другога года жыцця. Важнай характарыстыкай, якая адрознівае паслядоўнае двухмоўе ў дзяцей дашкольнага ўзросту ад ранняга адначасовага, з'яўляецца ўвага дзяцей да мовы, здольнасць да рэфлексіі над мовай. У дзяцей з паслядоўным двухмоўем ў старшым дашкольным узросце (ад 5 да 6 гадоў) выпрацоўваюцца свайго роду метамоўныя навыкі: уменне свядома аналізаваць словы, сказы і да т. п., здольнасць да самакарэкцыі ўласных выказванняў. Зыходзячы з гэтых і іншых фактараў, аўтары лічаць, што ў дзіцячым садзе арганізаванае сістэматычнае навучанне дзяцей беларускай мове як другой неабходна пачынаць з 3-4 гадоў. Гэта звязана з тым, што к тым гадам дзіця авалодвае гутарковым маўленнем на рускай мове, правільна вымаўляе большасць яе гукаў, пачынае без памылак ужываць яе граматычныя формы.

Заўважым, што ў дадзеных абставінах, ва ўмовах грамадскай дашкольнай адукацыі, прынцып Грамонта атрымлівае некалькі іншае гучанне: і руская, і беларуская мовы тут выкарыстоўваюцца ў залежнасці ад умоў або абставін — «адна асоба ў адной сітуацыі зносінах — адна мова». Гэта значыць, што адзін і той жа выхавальнік можа выкарыстоўваць у зносінах з дзіцем і рускую, і беларускую мовы, але строга прытрымлівацца адной з іх на пэўных занятках, у гульнях або ў вызначаныя дні. Пры гэтым важна ствараць псіхалагічную ўстаноўку на беларускую мову.

Другой праблемай двухмоўнага развіцця дзіцяці з'яўляюцца суадносіны рускай і беларускай моў у навучальным працэсе. Адзначым, што руская мова можа выступаць для дзяцей, з аднаго боку, як крыніца інтэрферэнцыі, а з другога — як умова транспазіцыі, так званага карыснага пераносу. Інтэрферэнцыі тут садзейнічаюць два фактары: аб'ектыўны, лінгвістычны, які вызначае ступень падабенства паміж рускай і беларускай мовамі; і суб'ектыўны — ступень аўтанамізацыі дзвюх моўных сістэм у свядомасці дзіцяці. У тым выпадку, калі мовы блізкія, а культура і вопыт, якія асацыіруюцца з мовай, падобныя (як у выпадку блізкасці рускай і беларускай моў), памылкі інтэрферэнцыі больш распаўсюджаныя і трывалыя. Узнікае неабходнасць у арганізацыі спецыяльнай работы па выкараненні моўных змешванняў, і чым раней будзе арганізавана такая работа, тым больш паспяхова будзе яе вынік (А. Я. Супрун).

Праблема ўзаемадзеяння рускай і беларускай моў пры паслядоўным двухмоўі заключаецца і ў тым, што дзіця знаёміцца з беларускай мовай пасля таго, як яно авалодала гутарковым маўленнем на рускай мове.

Трэцяя праблема двухмоўя звязана з пытаннем ці садзейнічае білінгвізм інтэлектуальнаму развіццю дзіцяці або, наадварот, з'яўляецца тормадам, перашкодай на шляху да гэтага развіцця. Л. С. Выгоцкі прыйшоў да высновы, што пры адных акалічнасцях двухмоўе можа стаць фактарам, які перашкаджае агульнаму інтэлектуальнаму развіццю дзіцяці, а пры другіх можа быць фактарам, спрыяльным як для развіцця роднай мовы дзіцяці, так і для яго агульнага інтэлектуальнага росту. Так, Л. С. Выгоцкі папярэджваў аб адмоўных

выніках дзіцячага двухмоўя ў выпадку, калі яно развіваецца стыхійна [2]. Да гэтага часу даследаванні праблемы разумовага развіцця двухмоўных дзяцей працягваюцца. Частка вучоных усё ж схіляецца да думкі аб шкоднасці двухмоўя для інтэлектуальнага развіцця дзіцяці (М. Хінт, А.-Р. Церапінг, Л. В. Іваноў). Яны лічаць, што ранняе навучанне другой мове вядзе да паўмоўя, калі чалавек не можа правільна і дакладна выразіць думку ні адной з моў.

Аднак шмат дадзеных ў даследаваннях паралельнага білінгвістычнага развіцця дзяцей сведчаць пра яго станоўчы ўплыў на інтэлектуальныя здольнасці выхаванцаў (В. Леапольд, Янка-Варэл, Н. В. Імедадзе, М. Лейкін і інш.).

А. М. Шахнаровіч і А. І. Негнявіцкая сцвярджаюць, што сутыкнуўшыся з другой мовай пасля таго, як сфарміравалася моўная здольнасць на першай мове, дзіцяці ўжо не прыходзіцца ўстанаўліваць свайго роду «функцыянальны статус» мовы ва ўласным жыцці, перад ім не ўзнікае неабходнасці праходжання даграматычнай стадыі выказвання, не трэба прынцыпова перабудоўваць артыкуляцыйны апарат для вытворчасці зычных гукаў і г. д. Даследчыкі таксама прыйшлі да высновы, што ў двухмоўных дзяцей адзначаецца большая арыентацыя на семантыку слова. Яны танчэй адчуваюць умоўнасць моўных знакаў і таму лягчэй надаюць у гульні імёны, мянушкі новым прадметам, героям. Інтэрпрэтуючы падобныя факты, Н. В. Імедадзе тлумачыць, што авалоданне другой мовай стварае перадумовы, дае дзіцяці магчымасць параўнаць дзве формы з адным значэннем. Гэтая акалічнасць, падкрэслівае Н. В. Імедадзе, мае першараднае значэнне не столькі для практычнага авалодання мовай, колькі для развіцця лінгвістычнага мыслення дзіцяці [3].

Адказ на пытанне аб уплыве руска-беларускага двухмоўя на пазнавальныя магчымасці дзяцей старшага дашкольнага ўзросту дае эксперыментальнае даследаванне Е. Г. Андрэевай (1978). Атрыманыя ёю матэрыялы сведчаць пра тое, што ўвядзенне беларускай мовы ў зносіны з рускамоўнымі дзецьмі і дзецьмі, якія карысталіся змешанай руска-беларускай гаворкай, на нейкі момант як бы затарможвала працэс дзіцячага мыслення і актывізацыю іх слоўніка. Аднак у далейшым назірала «больш інтэнсіўнае развіццё актывацыі слоўніка, лагічнага мыслення, фарміраванне розных моўных сістэм сувязі» [4, с. 28—33]. Такім чынам, пры педагагічным кіраўніцтве працэсам авалодання беларускай мовай, апошняе садзейнічае і засваенню рускай мовы, і удасканаленню інтэлектуальных аперацый.

Аднак паспяховае авалоданне другой мовай абавязкова патрабуе наяўнасці натуральнай сітуацыі зносінаў, у якой дзіця магло б стыхійна спасцігаць адносіны паміж мовай і рэчаіснасцю. Гэта чацвёртая праблема ранняга двухмоўя. Для забеспячэння натуральнай сітуацыі зносінаў выкарыстоўваецца так званая метадыка паглыблення ў іншамоўнае асяроддзе. Што да навучання беларускай мове, то ў чыстым выглядзе такая метадыка на практыцы не выкарыстоўваецца. Гэта звязана з тым, што беларускамоўнае асяроддзе амаль адсутнічае. Выхавальнікі дашкольнай адукацыі у працэсе навучання беларускай мове ўсе ж звяртаюцца да традыцыйных прыёмаў нагляднай семантызацыі, паказу і г. д. Што да трываласці моўных навыкаў, то яна залежыць ад умоў камунікацыі. Менавіта камунікатыўны падыход спрыяе развіццю практычных маўленчых уменняў, ствараючы натуральную маўленчую сітуацыю. У дашкольным узросце камунікатыўны напрамак навучання другой мове можна спалучаць з элементарным аналізам моўнага матэрыялу. У сітуацыі руска-беларускага двухмоўя гэта параўнанне вымаўлення слоў адной і другой мовы (дырка — дзірка), параўнанне некаторых граматычных форм (подарить Коле — падарыць Колю, болей чем — хварэць на што), значэнняў слоў тыпу качка, дыван, трусікі і да т. п.

Заклучэнне. Падсумоўваючы праведзены аналіз праблем ранняга двухмоўя, адзначым яго асноўныя моманты. Дзеці дашкольнага ўзросту з прычыны свайго прыроджанага механізма засваення мовы здольныя засвоіць другую мову паралельна з роднай. Паспяховасць засваення з пункту гледжання як нарматыўнасці маўлення, так і выключэння адмоўнага ўплыву на развіццё мыслення забяспечваецца захаваннем прынцыпу «адна асоба — адна мова». Ва ўмовах грамадскага выхавання станоўчыя вынікі дае паслядоўнае кропкавае ўвядзенне другой мовы на другім — трэцім годзе жыцця. Гэта тычыцца і беларускай мовы ў сітуацыі блізкароднаснага двухмоўя. Развіццё рэпрадуктыўнага і рэцэптыўнага беларускага маўлення мэтазгодна пачынаць з малодшага дашкольнага ўзросту (ад 3 да 4 год). Прадуктыўнае маўленне засвойваецца дзецьмі ва ўмовах сістэматычнага навучання ў сярэдніх і старшай групам. Пры гэтым кожная мова павінна выкарыстоўвацца ў залежнасці ад умоў або абставін. Ранняе асваенне беларускай мовы рускамоўнымі дзеці дасць станоўчыя вынікі пры строгім захаванні ў зносінах з выхаванцамі прынцыпу «адна асоба ў адной сітуацыі зносінаў — адна мова». Навучанне беларускай мове вядзецца з апорай на рускую мову. Неабходна прадугледжваць спецыяльную работу, накіраваную на прадухіленне і пераадоленне моўных змешванняў, выпрацоўку аўтаномных механізмаў стварэння выказванняў на кожнай з моў. Авалоданне дзецьмі беларускай і рускай мовамі спрыяе развіццю іх інтэлектуальных здольнасцей, лінгвістычнага мыслення, міжмоўнага пачуцця. Неабходнай умовай пазнавальнага развіцця з'яўляецца элементарнае асэнсаванне дзецьмі адрозненняў паміж аспектамі адной і другой моў. Нарэшце, аб сапраўдным засваенні беларускай мовы можна гаварыць толькі тады, калі яна ўжываецца як сродак зносінаў і пазнання, для чаго неабходна ствараць натуральную атмасферу адпаведнага маўленчага асяроддзя. Спецыялістам устаноў дашкольнай адукацыі пажадана ведаць аб асаблівасцях білінгвізма ў дзяцей і яго уплыве на развіццё кагнітыўна-камунікатыўных асаблівасцей, каб больш кампетэнтна падыходзіць да стварэння ўмоў для развіцця моўных кампетэнцый.

Спис цитованих крыніц

1. *Амонашвили, Ш. А.* Психологические особенности усвоения второго языка младшими школьниками // Научные традиции и новые направления в преподавании русского языка и литературы. — М.: Рус. яз., 1986. — С. 25—33.
2. *Имедадзе, Н. В.* Управление процессом овладения вторым языком / Н. В. Имедадзе // Хрестоматия по возрастной и педагогической психологии / под ред. И. И. Ильёсова, В. Я. Ляудис. — М., 1984. — С. 235—239.
3. *Андреева, Е. Г.* О некоторых особенностях развития речи детей в условиях двуязычия (из опыта работы дошкольных учреждений БССР) / Е. Г. Андреева // Дошкол. воспитание. — 1978. — № 7. — С. 28—33.
4. *Выготский, Л. С.* К вопросу о двуязычии в детском возрасте / Л. С. Выготский // Хрестоматия по возрастной и педагогической психологии / под ред. И. И. Ильёсова, В. Я. Ляудис. — М., 1980. — Т. 1. — С. 67—72.

УДК 373.2

Струсевиц Елена Александровна¹, Неделкова Анна Александровна²

¹Муниципальное дошкольное образовательное учреждение № 45 «Центр развития ребёнка “Золотой ключик”», Тирасполь, Приднестровье, Республика Молдова, lenochka5012345@gmail.com

²Государственное образовательное учреждение «Приднестровский государственный университет имени Т. Г. Шевченко», Тирасполь, Приднестровье, Республика Молдова, naa82@mail.ru

МЕТОД ПРОЕКТОВ КАК ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ИННОВАТИКА В РЕАЛИЗАЦИИ СОДЕРЖАНИЯ ДОШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

В статье раскрыто значение и сущность инновационных процессов в системе дошкольного образования, описан опыт использования метода проектов в реализации содержания дошкольного образования на примере образовательных областей «Познавательное развитие», «Социально-нравственное развитие», «Художественно-эстетическое развитие», «Физическое развитие». Реализация проектов направлена на активизацию разнообразных видов детской деятельности, развитие познавательных и творческих способностей детей дошкольного возраста

Ключевые слова: дошкольное образование; инновационные процессы; метод проектов; содержание дошкольного образования.

Strusevich Elena Alexandrovna¹, Nedelkova Anna Alexandrovna²

¹Municipal Preschool Educational Institution No. 45 “Child Development “Golden Key”, Tiraspol, Pridnestrovian, the Republic of Moldova, lenochka5012345@gmail.com

²Pridnestrovian State University named after T. G. Shevchenko, Tiraspol, Pridnestrovian, the Republic of Moldova, naa82@mail.ru

THE PROJECT METHOD AS A PEDAGOGICAL INNOVATION IN THE IMPLEMENTATION OF THE CONTENT OF PRESCHOOL EDUCATION

The article reveals the meaning and essence of innovative processes in the preschool education system, describes the experience of using the project method in the implementation of the content of preschool education on the example of educational areas “Cognitive development”, “Socio-moral development”, “Artistic and aesthetic development”, “Physical development”. The implementation of the projects is aimed at activating various types of children's activities, developing the cognitive and creative abilities of preschool children.

Key words: preschool education; innovative processes; project method; content of preschool education.

Введение. Изменение приоритетных задач в подходах к образованию детей дошкольного возраста, введение единых государственных требований к структуре основной образовательной программы организаций дошкольного образования (далее — ОДО) и к условиям её реализации требуют от педагога переориентации его сознания на изменение характера деятельности в направлении педагогического творчества, поиска инновационных решений профессиональных задач. В связи с этим возникает необходимость в разработке и введении элементов нового содержания образования, новых образовательных технологий на основе реализации системно-деятельностного подхода в практике ОДО. Ключевым вектором управления инновационными процессами в ОДО должно стать понимание того, что современного дошкольника необходимо научить самостоятельно добывать знания, в нем необходимо сформировать исследовательские и рефлексивные навыки. Этим обусловлена необходимость работающим с дошкольниками педагогам обладать компетенциями, непосредственно связанными с опытом применения методов и технологий системно-деятельностного подхода в организации практико-ориентированной деятельности, что позволит обеспечить использование в практике современных ОДО проектного метода, который обеспечивает смещение акцента с процесса пассивного накопления знаний ребёнком в сторону овладения им различными способами практической и аналитико-исследовательской деятельности. Основываясь на практико-ориентированном подходе к организации образовательной деятельности в условиях ОДО, использование метода проектов позволяет сформировать у ребёнка познавательный интерес к различным областям знаний, а также приобрести навыки сотрудничества.